

JOAN F. MIRA

Assaig breu sobre Fuster

Em permetran que comence, no amb paraules meues, sinó de Fuster mateix en el pròleg —que considere especialment important— a la segona edició de *Nosaltres, els valencians*, paraules que són en gran mesura aplicables al conjunt immens de l'obra fusteriana. Les ratlles que citaré anuncien, per dir-ho amb una expressió contundent, un canvi de paradigma: no solament en la matèria que en podríem dir «ideologia nacional», sinó en la manera d'enfocar la realitat. I representen el pas del desert estèril que era encara en molts aspectes el pensament sobre el País València a una raó fèrtil que anirà expandint-se i creixent: «En primer lloc, prescindia de qualsevol mena de maquillatge retòric. El tòpic i el ditirambe han alimentat, durant segles, la literatura que els valencians dediquen al seu país, i aquesta vèrbola candorosa interceptava —ens intercepta— la visió clara dels problemes més elementals. I tan habituats hi estem que, quan he fet la senzilla operació d'apartar-me'n, el meu escrit ha pogut semblar carregat de violència insolent» (pròleg ed. 1964). És a dir, calia proposar-se, com a objectiu de la reflexió i de gran part dels escrits que en deriven, «la visió clara dels problemes més elementals», i per tant l'aplicació d'una perspectiva que prescindeix «de qualsevol mena de maquillatge retòric». Aquesta visió i aquesta perspectiva signifiquen, potser, el punt central que explica per què hom considera sovint que —almenys o sobretot al País Valencià— es pot parlar, o cal parlar, d'un abans i un després de Fuster.

Joan F. Mira (València, 1939) és escriptor, traductor i antropòleg. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans i de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. El seu darrer llibre és *Papers de l'obrador* (Afers, 2020)

D'entrada, sense eixir de la dimensió literària, Joan Fuster presentava als lectors una prosa moderna i nova, un *estil*, una «manera d'escriure», que cap autor valencià no havia produït mai (i no solament valencià, sinó en el conjunt de la literatura catalana... amb el precedent insigne i decisiu de Josep Pla). Però la transcendència, diguem-ne, històrica de Fuster és molt més profunda i decisiva en la matèria extensa i diversa del «tema de la nació». La difusió i l'impacte de *Nosaltres els valencians* van ser fulminants, molt més del que l'autor esperava, i el seu valor transcendent, les adhesions o impugnacions que suscità, els debats que en van derivar (i que en bona mesura encara duren...), parteixen sobretot del fet que es tracta de la primera reflexió metòdica, sòlida i crítica sobre la pròpia història política, cultural i social: «En segon lloc, també m'he negat a acceptar l'òptica submissa, dependent, que ben sovint deforma les conviccions ordinàries dels valencians i les condiona als mites d'unes superestructures històriques alienes a la nostra personalitat nacional. He procurat en tot moment que l'anàlisi del “cas valencià” sigui apuntada en funció de criteris i de factors valencians —només valencians.» (ibíd.). I no calia dir el nom d'Espanya (o no es podia: la censura imposava discreció...), però era diàfanament clar quines eren «les superestructures històriques alienes a la nostra personalitat nacional». Aquest era el moll de l'os, i la resta se'n deriva. Com se'n deriva també la pertinença a un conjunt de (com a mínim) llengua, història i cultura catalanes, i algunes coses més. Va ser com la pedra clàssica llançada a l'estany d'aigua mansa, va ser com una proclamació d'independència mental: una proclamació mig amagada, mig dissimulada en pàgines d'aire moderat, una proclamació austera i sense focs d'artifici, però profundament revolucionària. Dit d'una altra manera: després de Joan Fuster, al País Valencià, la matèria llengua-país-cultura-nació, etc., no es pot abordar sense referència a Fuster: partint d'ell, criticant-lo, assumint-lo del tot o en part,... però no es pot ni s'ha pogut ignorar. Ignorar-lo (i sobretot ignorar-lo conscientment) és tant com caure en la inanitat o pretendre construir en el buit.

Això no vol dir, certament, que Fuster predicara una doctrina, ni llavors ni després, ni que siga o haja estat positiu o fecund un fusterisme o «fusterianisme» en forma d'adhesió sovint irreflexiva, de creença acrítica o d'acceptació d'una forma de dogma (...que lluny d'ell, tot això!!). I molt menys útils o acceptables encara serien algunes formes de culte al sant, de fe en el profeta o de veneració a l'autor d'escriptures sagrades. L'autor mateix ho advertia: «El llibre havia sorgit d'un esforç sincer per a comprendre, per a aclarir-me a mi mateix, en reflexió solitària, les causes i els efectes del nostre fracàs “com a poble”. Que els meus resultats eren, són “discutibles”? La discussió, doncs, hauria estat convenient, profitosa. Per a mi, més que per a ningú. Sóc un home escassament dogmàtic, i m'agrada contrastar amb

d'altri les meves idees i les meves persuasions...» (pròleg ed. 1964). Més clar no es pot expressar, i es quedà ben decebut en constatar que, almenys els primers anys, el contrast racional i seré d'idees i de persuasions no s'havia produït.

I ara el lector benèvol em permetrà fer esment de records i opinions, que vull pensar que expressen prou bé algunes actituds personals del Fuster més madur, allunyades de la intangibilitat hagiogràfica que hom ha volgut projectar sobre la seua imatge. (Ja m'hi vaig referir en un paper del 2012, vint-i-cinc anys després de l'escena que ara evocaré...). L'any 1987, quan celebràvem el primer quart de segle de la publicació de *Nosaltres, els valencians*, vam omplir molt de paper explicant què volia, o havia volgut dir, aquell llibre insigne: tal com se'n van fer més tard el 2012, primer mig segle del llibre, també llavors es van programar actes, jornades, commemoracions, conferències, i tot el que s'havia de fer. I també a la ciutat de Sueca els amics de Fuster van organitzar, com és natural, la commemoració que calia. Molt amablement, els organitzadors em van convidar a parlar en aquell acte, i una estona abans de l'hora de començar, vaig trucar a la porta de l'autor i homenatjat per mirar si faríem una xarradeta prèvia sobre el tema. El que passà després seria una esplèndida «floreta», com les de sant Francesc, per a una vida exemplar de sant Joan F. El local de l'homenatge o commemoració era a pocs metres de casa de Fuster (el famós portal de Sant Josep, 10, on tants han dit després, alguns de manera abusiva, que tenien entrada lliure i freqüent...), i per tant no em va estranyar gens trobar-lo en pijama, cosa que era bastant habitual, com sap tothom per haver-ho llegit o vist en fotografies. Però arribà l'hora de començar, jo li vaig preguntar si no es vestia per assistir a l'acte sobre el llibre, i em va dir que no, que no hi pensava acudir, a pesar de figurar la seua presència com a peça forta del programa. Res a fer: no tenia ganes de commemoracions ni de festes, ni de parlar del llibre... De manera que haguérem de celebrar l'homenatge sense la presència d'un homenatjat refractari i displicent. Després, el vam anar a buscar a casa i el portàrem a sopar...

Aquell fet, i altres comentaris irònics que recorde d'ocasions posteriors, em fan dubtar si Fuster, en el moment actual, si fora viu, es trobaria a gust en una certa atmosfera de culte canònic, de textos citats com a escriptures sagrades i de l'evocació de la seua vida com qui recorda una vida de sant. L'hagiografia o els textos com a dogma no eren el seu gènere literari preferit, excepte per aplicar-hi el sarcasme o la saludable burla, i estic convençut que tampoc no li hauria agradat ser ell mateix objecte d'aquesta pràctica detestable. Una vida de sant és aquella que està plena, per definició, de virtuts heroïques, de fets sempre exemplars, i de paraules sempre infal·liblement inspirades. Una cosa, en definitiva, molt avorrida i penosa. Del que estic ben segur és que Fuster, allà pel 1961 i 62, no es va avorrir gens ni mica. I els

qui més o menys ja pul·lulàvem en la seua proximitat, tampoc: érem molt joves encara, innocents, i les converses —diürnes a Sueca o nocturnes passejant pels carrers de València— amb aquell home alt i sec podien ser fascinants. També és cert que en aquells anys Joan Fuster encara no era sant, ni esperava ser canonitzat en algun temps pròxim o remot, sinó que era un simple mortal extremadament intel·ligent, que llegia moltíssim (tant que, com al Quixot, «se le pasaban las noches leyendo de claro en claro, y los días de turbio en turbio»), pensava, anotava coses, bevia massa, escrivia amb una prosa ja incomparable i nova, fumava cigarrets mentolats, i parlava amb els amics i els visitants. I que no solament intentava entendre una mica el passat i el present del seu país i poble, sinó que desitjava apassionadament per als valencians el més digne i millor dels futurs possibles. Aquells mesos, l'escriptor apuntava fets, idees i reflexions, notícies, citacions i tot allò que trobava que podia servir per a explicar «qui som» i «per què som com som», i quan tingué la caixa plena de paperetes, va començar a escriure el llibre necessari. La caixa, si no em falla la memòria visual, era de cartó, com un arxivador o una capsa de sabates i el llibre (amb l'estímul persistent de l'editor Max Cahner) va ser escrit en a penes dos o tres mesos i es digué, finalment, *Nosaltres, els valencians*: Fuster mateix, quan l'escrivia, no sabia com s'havia de dir.

He de confessar que, gràcies a la gramàtica de Sanchis Guarner i a les arengues de Casp, en 1961-62 jo era ja un «patriota valencià» del ram «catalanista» —amb cometes o sense— abans de conèixer Fuster. En una visita a sa casa, Xavier Casp (el Casp d'aleshores, no el tristíssim de després) ens explicava, a Alfons Cucó i a mi de quina manera, quan va guanyar la Flor Natural als Jocs Florals de la Llengua Catalana (a Perpinyà, crec), s'encenia el seu cor d'emoció cantant «Els segadors». Per això, el catalanisme de Fuster ja no ens resultava sorprenent, i el llibre, quan el vam llegir després d'haver-lo *vist* escriure, també ens va resultar natural. Amb uns plantejaments que (en aquells anys anteriors a l'extensa bibliografia sobre el País Valencià que ha vingut després) sovint tenien, tal com ell mateix reconeixia, més de posicions subjectives que de rigor metòdic i documentat. Però ple de descobriments, d'intel·ligència, de notícies, d'hipòtesis i de suggeriments: en definitiva, un llibre *natural*: la mena de llibre que esperàvem i que necessitàvem. I ara, passats tants anys, també continua semblant-me natural aquell final del pròleg a la segona edició (1964), on Fuster recordava que, si valia la pena haver escrit aquell llibre, era sobretot perquè «Encara quedem valencians, molts valencians, cada dia més, que no volem resignar-nos a perdre la nostra entitat individuada, que no volem deixar d'ésser el poble que som, que no volem cedir a la dissolució ni a la indiferència». La *indiferència* i la *dissolució*: aquesta era l'amenaça, i l'és ara mateix, potser més gran

encara. Davant d'això, que cadascú faça allò que hauria de fer. Perquè aquesta és la utilitat de la lectura, a més de llegir els textos d'un immens escriptor.

El fet difícil de negar és que Joan Fuster —fins i tot per als qui li són més hostils— forma part ja de la nostra història (intel·lectual, lingüística, cultural i social, i no sé si, dissortadament, seria una mica irreal o atrevit dir-ne nacional...) com a despertador de llargues somnolències, invalidador de tòpics tan perillosos com inútils, estèrils i de poc fonament..., molts dels quals, per desgràcia, encara són vius i actius. Fuster, doncs passarà a la història civil dels valencians —o d'un sector dels valencians inicialment molt minoritari però d'amplària i d'influència creixents— com l'impulsor i l'animador de la reflexió i l'acció d'unes generacions noves, a partir dels primers anys seixanta, que han resultat crucials i decisives des de l'àmbit acadèmic fins al polític.

I passarà a la història de la literatura catalana com un dels més grans escriptors del segle XX, un dels dos més grans, amb Josep Pla, si parlem de la prosa d'assaig. Perquè Fuster, en primer lloc, era això: un immens escriptor. Però glossar o analitzar la qualitat o els aspectes variables i diversos de la seua prosa (i menys encara dels seus versos...) no és tema d'aquest paper: d'altres ho han fet, i ho faran, amb molta més competència que jo. Em limitaré, doncs, a proposar algunes reflexions inicials sobre la figura i l'ascendència de l'autor en tant que, precisament, escriptor d'idees, en tant que «assagista», i en definitiva en tant que home que es mira a si mateix, i mira al seu voltant, amb els mateixos ulls que mirava el seu «mestre» Michel de Montaigne. No és circumstancial, en absolut, recordar que Fuster invocava Montaigne entre els noms més insignes de la seua filiació intel·lectual, de la seua actitud davant del món, i del seu propòsit central com a escriptor. Fer «literatura d'idees», i fer-la d'una manera insistent i precisa, observant-se i observant la gent i el món sencer amb els ulls crítics de la raó, i emprant-hi un llenguatge puntual i incisiu, és l'objectiu de gran part de l'obra fusteriana, que ara rememorem o celebrem, en el portal dels cent anys del seu naixement: perquè Joan Fuster, especialment, però no únicament, en la segona meitat del segle que hem tancat fa ja un grapat d'anys (però que molts considerem encara «el nostre segle»...), serà ja sempre i sobretot, el més gran dels autors d'allò que hem convingut a anomenar l'*assaig*: aquella literatura d'idees, com a ell li agradava de dir, la literatura que fa l'escriptor que mira amb ull crític, que intenta entendre allò que veu, i que es proposa explicar-ho amb la més gran claredat, lluny dels tòpics i de la fullaraca retòrica.

Montaigne, no és exagerat afirmar-ho, va inventar l'*assaig* tot nou i d'una peça: l'assaig, almenys, com a voluntat explícita de parlar sense sistema, sense l'ordre formal i previsible que imposava la filosofia coneguda o la ciència a penes naixent.

Un *essai* és, literalment, un «intent», no una obra amb rigor acadèmic, o un estudi erudit o un sòlid llibre d'història. Montaigne, doncs, inventà l'assaig com a prova-tura, intent, llibertat, observació de si mateix i a partir de si mateix: la seua pretensió, insòlita i mai no vista, era justament no voler aportar cap mètode ni cap sistema jeràrquic d'idees; i la gran novetat, després de tants projectes vells o nous d'explicar el món i de resoldre ordenadament els problemes, és no pretendre oferir al lector un pensament ordenat. Montaigne, amb plena consciència, es retira del món, es tanca a casa, i decideix passar la vida deixant el seu esperit «en pleine oysiveté s'entretenir soy mesmes, et s'arrester et rasseoir en soy». Però el seu *esprit*, en realitat, li juga una mala passada: té ganes d'escapar i de córrer, produeix imatges i fantasies, «sans ordre et sans propos», de tal manera que l'autor decideix posar-les totes juntes, una darrere de l'altra, sense cap intenció de sistema, sense un objectiu general i premeditat. Aquesta és també l'actitud de Fuster —que igualment va decidir tancar-se a casa...— davant del vol del pensament: deixar-lo córrer, sumar impressions tal com venen, i en tot cas «les mettre en rolle» per a donar-les al públic. Perquè l'assaig, per a Fuster, és fer intents i provatures, expressament i permanentment, sense que l'intent tinga cap altra finalitat que ell mateix, ni la provatura cap desig d'ordenar el món i fer-lo sistemàticament intel·ligible: ni tan sols d'explicar una parcel·la del món, com fa el científic, l'erudit o l'acadèmic, i com va fer Fuster mateix en altres obres ben notables d'erudició o d'història, que certament tenen més ordre que l'*assaig* dispers dels seus millors escrits.

Perquè l'*essai* és, quasi per definició, una activitat centrada en el relativisme, és a dir, centrada en la cosa més relativa que hi ha, que és un mateix: el subjecte que «assaja». Des d'un mateix, tan poc de fiar com qualsevol altre, hom no solament contempla el món, sinó que es contempla, s'autoobserva, com a objecte central de la pròpia disciplina intel·lectual. No es tracta tan sols que «Joan Fuster és la mesura de totes les coses», en el mateix sentit que Montaigne afirma que «chaque homme porte la forme entiere de l'humaine condition», sinó d'alguna cosa més: trobant la humanitat sencera en si mateix, l'escriptor esdevé la matèria primera, i el contingut, del seu mateix treball: «Ainsi, lecteur,» avisa Montaigne sense empatx amb una afirmació revolucionària que potser només tenia el precedent remot de les Confessions de sant Agustí, «je suis moy-mesmes la matiere de mon livre». I la ironia, el fet de no prendre's un mateix seriosament ni demanar-ho als altres, n'és el resultat més immediat i saludable: «ce n'est pas raison que tu employes ton loisir en un subject si frivole et si vain». La primera «crítica» és «criticar-se» un mateix, no prendre's un mateix seriosament. ¿Pretenia Fuster que el prengueren seriosament els lectors?

En el fons, sí, com tots els escriptors dignes de tal nom —i com Montaigne, evidentment—, però sense dramatisme visible. Simplement, i ací apareix amb subtilesa la ironia, «ser Joan Fuster» és com la professió que li ha tocat d'exercir: com un altre, diu, pot ser advocat, o mestre, o polític, o bisbe, o poeta, o pagès. «Ser ell mateix», viure potser sense ganes —com afirma l'epitafi cèlebre—, és també la substància mateixa de l'obra fusteriana: ser Fuster i mirar-se en aquesta condició, és el fons recurrent, explícit o no, de la part —permeteu-me la redundància— més fusteriana de la seua obra, potser la part d'interès més permanent. Quatre segles abans, Montaigne havia escrit: «Il y a plusieurs années que je n'ay que moy pour visées à mes pensées, que je ne contrerolle et n'estudie que moy; et si j'estudie autre chose, c'est pour soudain le coucher sur moy, ou en moy, pour mieux dire». La gosadia de tal afirmació, era llavors inaudita. Quatre segles més tard, continua sent escandalosa aquesta pretensió de situar-se descaradament en el centre incert del món que hom va bastint, però almenys l'escàndol té un precedent explícit i gloriós. Amb aquest precedent, quan Fuster parlarà del país, o de «política», també ho farà des d'una òptica descaradament i expressament subjectiva, des d'ell mateix.

I de què es pot parlar, des d'aquesta perspectiva de llibertat, des de si mateix i sense sistema al qual sotmetre's? Es pot parlar, òbviament, d'idees més que de coses. I concretament d'«idees generals», que és la vocació pròpia de l'assagista professional. La gosadia, ací, augmenta de to: «Un 'assagista' ha d'arriscar-se a ser això, i el seu lloc en la república de les lletres —en la societat— només es justifica per la voluntat, la vel·leïtat si es vol, d'«agitar» idees, i «idees generals»». Hi ha en aquesta posició una voluntat expressa de judici (de judici crític, valga la redundància), d'emetre una opinió sobre qualsevol cosa que es presente a la vista: no d'analitzar amb mètode i en profunditat, sinó de *jutjar*, perquè el «generalista» és exactament el contrari de l'especialista, i l'«agitador» el contrari de l'analista en repòs i calma. «Le jugement est utile à tous subjects, et se mesle partout. A cette cause, aus Essais que j'en fay icy, j'y emploie toute sorte d'occasion», escriu Montaigne: tota ocasió és bona per a opinar, unes vegades, limitant-se «à lecher seulement», unes altres arribant «à pincer jusqu'à l'os», i sempre tenint ben en compte, a força de conèixer-se, la provisionalitat del propi judici i la limitació de la pròpia capacitat.

«Totes les meues idees són provisionals», afirma Fuster, de la mateixa manera que assegura no tenir por de les pròpies contradiccions: ¿com agitaria les idees una persona segura del seu valor immutable? Els *Judicis finals* de Fuster són, en realitat, els menys «finals» dels judicis possibles: els menys universals i els més reticents, judicis sense eternitat ni duració garantida. Totes les afirmacions i negacions fusterianes són, per principi i per pròpia admissió, expressament discutibles, les

polítiques incloses, i aquesta qualitat és també el seu valor més aprofitable, la seua utilitat: «Potser seran útils just per això, perquè són discutibles, perquè inciten a la discussió». Dissortadament, abunden en excés entre nosaltres els qui, aferrant-se a algunes d'aquelles afirmacions o negacions que, com totes les pròpies, l'autor considerava «útils en tant que discutibles», les assumeixen com a escriptura sagrada, dogma canònic o article de fe: és a dir, com a dotades d'una qualitat superior que les fa intocables, inalterables i de revisió impossible, sota pena de caure en mans d'una nova i —no sempre— subtil inquisició. Les fa precisament «inútils» en la mesura que les fa «indiscutibles» una actitud, no cal dir-ho, molt escassament fusteriana... Perquè, en la perspectiva del senyor de la Muntanya i del ciutadà de Sueca, qui es coneix bé, i per tant coneix la humana condició, sap que la incertesa, l'escepticisme (que en veritat és un resultat de l'observació: l'escèptic, *skeptikós*, és aquell que es mira atentament, amb ull crític, els fets i les paraules), la necessitat de la discussió i l'acceptació de la pròpia ignorància, són no solament indispensables sinó radicalment inevitables. Cal acceptar-les, per tant: ningú no està obligat a mantenir-se ferm en la mateixa opinió, diu Montaigne, i reconeix que quan li convé es lliura al dubte i a la incertesa, «et à ma maitresse forme, qui est l'ignorance».

Perquè «tots els judicis universals són covards i perillosos»: covards, perquè busquen el fonament en alguna autoritat i no en la confrontació amb la realitat, i perillosos perquè poden ser emprats com a arma i com a imposició sobre els homes. Més val acceptar l'agitació, més val que tot siga discutible, perquè participa d'aquesta condició general: el qui s'estudia ben atentament «trouve en soy, voire et en son jugement mesme, cette volubilité et discordance». Fuster hauria pogut afirmar, com Montaigne, que no podia dir res d'ell mateix —no podia definir-se— de manera completa, sòlida i sense confusions i barreges, ni podia dir qui era o què era amb un sol mot. I Montaigne hauria pogut reconèixer-se, passant els segles, en la tradició europea que Fuster assumeix conscientment: la que es nega a les *idées reçues*, la que no confon judici i prejudici, la que s'oposa a la lògica de l'absolut i als conceptes confusos («Distinguo és le plus universel membre de ma logique», afirmava), la que reivindica la llibertat d'examinar, de jutjar i d'opinar. I potser, com el seu seguidor de la segona meitat del segle XX, també hauria tingut por davant de la perspectiva que aquest «intent», aquesta llibertat fora dels sistemes, es trobe condemnada a l'esterilitat, la irrellevància o la desaparició. «L'assaig», escrivia Fuster, «com el conformava Michel de Montaigne, com ha estat fins ara, és una temptativa d'opinió: un reducte 'humanístic' d'opinió. Demà?». Del demà, en sabem poc, però és segur que llegir Fuster, llegir Montaigne, és una manera eficaç d'aconseguir —a més del plaer propi del lector— que aquest «demà» continue sent

encara 'humanista', i humanament tolerable. Tant si els llegim per a sentir-nos més humans, com si ho fem per a compartir-ne una llarga reflexió sobre els altres humans: per exemple, sobre aquella petita part de la humanitat que ens ha tocat viure i sentir com a especialment «nostra», allò que en solem dir el nostre poble, la nostra nació, el nostre país. Ara bé, tal com va definir el brillant escriptor i sociòleg Josep Vicent Marquès amb l'agudesia feliç que sovint era capaç de mostrar, Fuster era «un escriptor escèptic que va creure en el País Valencià. I quan un escèptic creu en una cosa, és recomanable fer-li cas».¹

I, certament, Fuster es confessa escèptic una vegada i una altra, i no només a la manera contemplativa de Montaigne. Es declara escèptic, i pessimista: un «progressista» que només creu, perquè ho veu, en la realitat del progrés tecnicoutilitari, però que no observa grans progressos en altres camps més profundament humans. I doncs, ¿quines intervencions en la vida civil, cultural o col·lectiva pot fer un escèptic, que a més és un escèptic sedentari, poc amant de l'acció? En primer lloc, dedicar-se a promoure, justament, aquest escepticisme racional, com a base per a qualsevol progrés comú que no siga únicament una fantasia o, tal com li agradava dir recordant Josep Pla, «una pura il·lusió de l'esperit». No creure que poden ser coses que no poden ser, predicar la desconfiança en tota mena d'utopies, practicar la ironia, aquest és el programa.

És una posició allunyada de la imatge de futurs irreals, enemiga de totes les fantasies impossibles, que es manifesta també en el camp de les reivindicacions nacionals, matèria en la qual Fuster mantingué una militància permanent, immutable, i considerada per molts com a extrema i «radical». I tanmateix, aquesta militància apassionada no li va impedir mai ser ben conscient dels límits que la realitat imposa als dissenys i als projectes. Uns límits que, en el cas del País Valencià, depenen tant de la mateixa col·lectivitat interessada (més aviat caldria dir «desinteressada») com d'una coacció o pressió exterior continuada i antiga. La consciència el porta a mantenir les posicions més clares i definides, que formen part dels principis; però el sentit de la realitat de vegades el portava també a acceptar com a positiu i aprofitable qualsevol mínim pas en la bona direcció, encara que siga amb una ironia que s'acosta molt conscientment al cinisme: a pesar de tantes posicions moderades, la moderació verbal de Fuster sovint desapareix del tot, i apareix el pessimisme i la insolència; fins i tot, quan el mou la indignació, amb expressions de mal gust i poc afortunades.

¹ Citat per Francesc PÉREZ MORAGÓN en *Joan Fuster en els seus millors escrits*, Barcelona, Miquel Arimany Ed., 1982, p. 16

La matèria o qüestió del País Valencià, que és en primer lloc la del poble que l'ha habitat o l'habita, ha representat una preocupació constant, una lleialtat immutable, i una ocupació intel·lectual sostinguda: una meditació permanent, una interrogació de la qual no sap desfer-se'n, precisament «perquè és el tema del meu poble». I el «tema» és podria resumir en dues propostes de reflexió: la primera és saber qui som i per què som com som, és a dir la reflexió sobre la identitat nacional i sobre la història, que té la seua expressió més completa en *Nosaltres, els valencians*; la segona, és saber on volem anar i què hem de fer, és a dir definir posicions «polítiques» de les quals es deriven incitacions, proclames, crides, programes o pamflets. En qualsevol cas, la crítica fusteriana, la reflexió davant del poder i dels seus mecanismes, la dimensió cívica i civil de la seua obra (que és tant com dir la de qui s'implica en la vida col·lectiva del seu poble, de la *polis*), té una base radicalment moral i, per tant, és aplicable a aquest país i a qualsevol altre país.

Aquest doble vessant, el de la reflexió «política» aplicable al seu país i el de les posicions més universals, és una constant, encara que no sempre visible, en tota l'obra fusteriana. Els seus lectors, i el públic il·lustrat en general, han vist sempre Fuster com un home que, allunyat del món i tancat en una casa de poble, a la seua Sueca natal, viu envoltat de papers i de llibres i escriu de literatura, d'art o de temes erudits, fa reflexions morals i altres coses per un estil, que ben poca relació tenen amb l'activitat política, partidista o genèrica. Els seus detractors o adversaris el veuen més aviat com a productor d'idees perilloses, com a autor de pamflets incendiàries, mereixedor de la reprovació dels seus paisans. D'altra banda, l'escriptor de Sueca no ha figurat mai en cap llista electoral, no ha donat públicament suport a cap partit concret, no ha tingut mai cap càrrec públic i segurament no va ser mai militant de carnet de cap organització. Parlar d'un «Fuster polític» podria semblar, per tant, una manera de forçar la realitat de la seua vida, una incorrecció biogràfica com a mínim. I tanmateix, no és cert: no hi ha un Fuster polític en el sentit convencional del mot, però sí en el sentit més substancial, i més lligat a les seues fidelitats profundes. Que són les mateixes que ell certament, deixant de banda el seu pessimisme almenys en aquest punt, confiava que els seus lectors acabarien compartint. En primer i en últim lloc, per la solidesa racional i ètica de la seua obra, però «sobretot, perquè és l'obra d'un gran escriptor —algú que proposa un model d'escriptura i de pensament. Caldrà pensar “amb Fuster” durant molt de temps per arribar a alguna banda»² (Josep Palàcios, intr, a l'edició de N.V. del 1992...) ◀

| ² Josep PALÀCIOS: «Preàmbul» a la reedició de *Nosaltres els valencians*, 1992

